

De betekenis van de Groote Wielen en omgeving voor vogels

The importance of the Groote Wielen area for birds

FREEK NIJLAND & AREND TIMMERMAN AZN

In Friesland ligt ten oosten van Leeuwarden een waterrijk gebied dat in de jaren zestig is aange-
wezen als zogenaamd "Groene Ster-gebied" van
de stad (figuur 1). Het zuidelijke deel, de Kleine
Wielen en omgeving, is inmiddels vrijwel geheel
ingericht voor intensieve dagrecreatie. Het
noordelijke deel, de Groote Wielen en omge-
ving (c. 850 ha), wordt in recreatief opzicht
vooral gebruikt door de watersport. De hier aan-
wezige kleine meren hebben de grootste dicht-
heid aan plankzeilers van Friesland (Nijland
1985). Verder bestaat het gebied uit vochtige en
droge graslanden, kleine moerassen en twee
eendenkooien. Een groot deel van de gras- en
moeraslanden ten oosten van de Groote Wielen
valt binnen het reservaat "de Rijperkerkerpol-
der", dat in beheer is bij *It Fryske Gea*. In dit ar-
tikel wordt met name aandacht besteed aan de
betekenis van de Groote Wielen voor watervog-
els (zie ook Nijland & Timmerman 1986). De
gegevens zijn vooral verzameld door leden van
de Wielenwerkgroep in de jaren 1978-85.

Landschap en beheer

Het landschap vertoont veel overgangen. De afwis-
seling tussen open water, rietkragen en rietmoerassen,
boezemland, broekbosjes en de overwegend laaggele-
gen graslanden is opvallend. Karakteristiek zijn de
twee in het centrum gelegen eendenkooien (figuur 1).
In de herfst en winter wordt het beeld vooral bepaald
door ondergelopen boezemlanden en zomerpolders.
Door de afgelegen ligging van de graslanden en het af-
palingsrecht van de eendenkooien is het gebied vrij
rustig. In het zomerseizoen is het echter op de meren
en langs de oevers druk door de waterrecreatie.

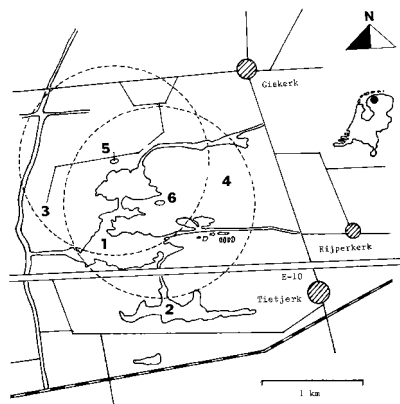
De meeste graslanden worden niet intensief agra-
risch gebruikt. Vooral in het reservaat komen veel
bloemrijke hooi- en weilanden voor. Voor de broedvog-
els speelt in voorjaar en zomer de relatie tussen
vochtvoorziening, plantengroei, terreingebruik en ter-
reinbeheer een belangrijke rol. In de herfst is dat voor
trekvogels de relatie tussen ondiep en diep water ener-
zijds en nat grasland anderzijds.

Broedvogels

De landschappelijke afwisseling is terug te vin-
den in de soortenrijke broedvogelbevolking (bij-
lage 1). Elk jaar komen ruim 70 soorten tot

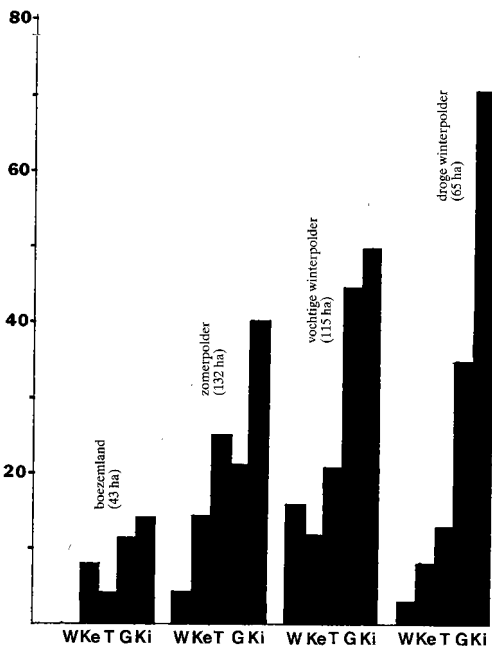
broeden met in totaal c. 2600 paren. Regionaal
vervult het gebied van de Groote Wielen (verder
kortweg aangeduid als "Groote Wielen") een
belangrijke functie voor water- en moerasvog-
els. Het is één van de weinige terreinen in
Friesland waar zeven soorten eenden broeden.
De moerasvogelbevolking heeft een vrij comple-
te samenstelling. De kleine aantallen van minder
algemene soorten als Roerdomp, Bruine Kie-
kendief, Waterral, Sprinkhaanrietzanger en
Snor hangen samen met de geringe oppervlakte
geschikt broedbiotoop (c. 30 ha), dat bovendien
niet aaneengesloten ligt. Er is daarentegen 18
km oeverlengte. Ruim 11 km daarvan is geschikt
als broedplaats voor vogels. Naarmate de oever-
begroeiing beter is ontwikkeld wat betreft
breedte en samenstelling, neemt de betekenis
als broedgebied toe. De aanwezigheid van moe-
raskruiden, eventueel samen met alleenstaande
struiken, verhoogt de aantrekkelijkheid.

De Groote Wielen behoort tot de beste weide-
vogelsterreinen van ons land. In Friesland is het
één van de beste gebieden voor de Kemphaan.
Ligging ten opzichte van de meren, reliëf, hoog-
teligging en graslandgebruik hebben belangrijke
verschillen doen ontstaan in dichtheden van wei-
devogels (figuur 2). Voor vroeg-broedende soor-
ten als Kievit en Grutto zijn de lang onder water

Figuur 1. Gebied van de Groote Wielen en omgeving (cirkels: afpalingskring eendenkooien). Groote Wielen area and surroundings.

(1) Groote Wielen, (2) Kleine Wielen, (3) Binnemiede, (4) Rijperkerkerpolder, (5) Buisbankkooi, (6) Kobbekooi.

Figuur 2. Aantal broedparen/100 ha (1979-81) van Watersnip (W), Kempshaan (Ke), Tureluur (T), Grutto (G) en Kievit (Ki) in vier typen grasland (tussen haakjes geïnventariseerde oppervlakte). *Numbers of breeding pairs/100 ha (1979-81) of Snipe (W), Ruff (Ke), Redshank (T), Black-tailed Godwit (G), and Lapwing (Ki) in four grassland types (censused area within brackets; boezemland periodically inundated grassland, zomerpolder summer polder, vochtige winterpolder wet winter polder, droge winterpolder dry winter polder).*

staande boezemlanden en zomerpolders minder geschikt. Voor de laat-broedende, kritische soorten als Kempshaan en Tureluur ligt dat duidelijk anders. Hier speelt de traag op gang komende plantengroei een rol, evenals de bodem- en oppervlaktefauna, die pas na het droogvallen als voedsel voor de vogels beschikbaar komt. De Watersnip is het meest selectief in de keuze van het broedgebied en broedt vooral in de vochtige winterpolder de Binnemiede, die bestaat uit weinig grasland met hier en daar wat bobbelig, poltig maaiveld. Voor de weidevogels is de structuur van de vegetatie van groot belang. Extensief beheer van vochtige graslanden, gericht op een gevarieerde plantengroei door verschillen in gebruik en bemesting, kan tot hoge dichtheden van weidevogels leiden.

Vogels buiten de broedtijd

De Groote Wielen wordt door grote aantallen doortrekkende en overwinterende ganzen, eenden, steltlopers en meeuwen bezocht. In herfst en voorjaar kunnen op sommige dagen 50 000-60 000 vogels gebruik ervan maken. Na de broedtijd wint het gebied eerst aan aantrekkelijkheid voor vogels die er komen ruïen en zich er voorbereiden op de najaarstrek. Gedurende

de nazomer en vroege herfst neemt de recreatiedruk steeds verder af, waardoor de rust toeneemt. Het zijn dan vooral steltlopers, die in grote aantallen gebruik maken van het gebied. Het voedsel voor deze groep is dan goed bereikbaar, onder meer door de aanwezigheid van veel gemaaide en beweidde percelen, slootbagger langs de sloten en een steeds vochtiger maaiveld. Hier en daar vormen zich plekken ondiep water, geschikt als slaappleats. Uit steekproefsgewijze dagtellingen blijkt dat de Watersnip in september-oktober talrijk is met aantallen van 1000 tot 1500.

In de loop van de herfst worden de graslanden steeds drassiger. Het gebied, met name een deel ten oosten van de Wielen, gaat dan steeds meer verschillen van het omringende polderland. Eenden en meeuwen nemen nu snel in aantal toe. Enkele steltlopers, zoals Kievit en Kempshaan, blijven nog met opvallend grote aantallen aanwezig. In deze tijd komen de boezemlanden en zomerpolders steeds verder onder water te staan door het vasthouden van de vele regenval en door de overstroming van de boezem bij westerstorm. Zo ontstaat een oppervlakte van maximaal 170 ha aan ondergelopen land, dat 's nachts een slaappleats biedt aan duizenden tot tienduizenden vogels, vooral Kolganzen, Meerkoeten en meeuwen. Steltlopers, vooral Kempshaan en in de laatste periode vóór de wegtrek ook Kieviten, slapen op plas-drasse percelen. Overdag zijn vooral duizenden Smienten op het ondiepe water aanwezig.

Met het invallen van de winter trekken de steltlopers weg. Wintergasten als Kolgans, Brandgans, Smient en Meerkoet bepalen dan het beeld. Ganzen en Smienten zoeken voedsel op graslanden tot in de verre omtrek. Bij vorst en ijsvorming slapen de watervogels op het nog open water van de Wielen of op het ijs. Pas wanneer de sneeuw voedsel zoeken en slapen onmogelijk maakt, trekken de ganzen en Smienten weg.

Vanaf eind februari, met het langzaam droogvallen van de zomerpolders, keren de steltlopers weer terug. In maart-april is de vogelbevolking het meest gevarieerd. Nog aanwezige wintergasten, pas gearriveerde broedvogels en doortrekkers profiteren vooral van de droogvallende graslanden met hun slijkgig maaiveld. Vooral veel slibminnende soorten zijn er dan aan te treffen, zoals Wintertaling, Slobeend, Bergeend, Pijlstaart, Grutto, Bonte Strandloper en Bontbekplevier. Op de drogere graslanden worden vooral soorten als Kievit, Scholekster en Kempshaan aangetroffen.

De betekenis van de Groote Wielen voor doortrekkers en wintergasten stoelt op drie wezenlijke functies: (1) slaappleats, (2) rust- en rui-

gebied en (3) voedselgebied. Bijlage 2 geeft een overzicht van de functies van verschillende biotoopelementen voor een aantal soorten en van hun maximumpopulaties. De laatste kwart eeuw is de betekenis van het gebied als slaap- en rustgebied sterk toegenomen. Elders in Friesland zijn door inpoldering van boezemland, hogere bedijking van zomerpolders, peilverlaging en ontsluiting veel geschikte gebieden voor pleisterende watervogels verloren gegaan. Een flinke oppervlakte aan van herfst tot voorjaar ondergelopen land wordt bij een kleinschalig merengebied en rustige graslanden dan ook bijna nergens meer aangetroffen.

De Groote Wielen zijn bekend als belangrijk weidevogelgebied (Nijland 1979, 1980) en als internationaal belangrijk wetland (Osieck 1982). De trekvogels geven het gebied zijn internationale betekenis (bijlage 2). Voor minstens drie soorten watervogels kwalificeert het gebied zich als "wetland van internationaal belang": Kolgans (1%-norm: 2000), Brandgans (500) en Smient (5000). Uit de wetlands-notitie van de minister van Landbouw en Visserij, die in 1985 door de Tweede Kamer is aanvaard, blijkt dat de Groote Wielen tot de gebieden behoort waarvan officiële aanwijzing onder de Wetlands-Convention (vgl. Osieck 1982: 54-55) mogelijk op korte termijn overwogen zal worden (*Tweede Kamer*, 1985-1986, 17 990, 24: 13). Het zou verstandig zijn bij aanwijzing de begrenzing wat ruimer op te vatten en ook het reservaat Ottema-Wiersma, de Sippefennen, het Houtwiel, de Valomster Leyen en de Zwagermieden te doen omvatten.

Summary

In the northern part of Friesland, east of Leeuwarden, lies the area of the Groote Wielen (850 ha), consisting of small lakes, marshland, and extensively farmed wet grassland (fig. 1). In 1979-81, over 70 species of birds bred in the area (app. 1) including vulnerable species such as Ruff, Snipe, and Yellow Wagtail. Outside the breeding season, the numbers of migrants and winter visitors may amount to 50 000-60 000 (app. 2). Particularly the inundated grasslands attract large flocks of geese, ducks, waders, and gulls. The Groote Wielen qualifies as wetland of international importance for several species of waterfowl. The wetland to be designated under the Ramsar Convention should also include some surrounding wetland sites.

Literatuur

- NIJLAND F. 1979. Grote Wielen-gebied. (Rapport 1) Wielenwerkgroep, Giekerk.
 — 1980. Vogellevens in de Binnemiede. (Rapport 2) Wielenwerkgroep, Giekerk.
 — 1985. Natuur en recreatie in het Grote Wielen-gebied. (Rapport 4) Wielenwerkgroep, Giekerk.
 NIJLAND F. & TIMMERMAN A. 1986. Vogellevens rond de Grote Wielen. Vogeljaar 34: 97-107.
 OSIECK E. R. 1982. Belangrijke waterrijke vogelgebieden in Nederland. *Limosa* 55: 43-55.

F. Nijland & A. Timmerman Azn,
 p/a Canterlandseweg 18, 9061 CC Giekerk

Aanvaard voor opname 9 mei 1986

Bijlagen

Bijlage 1. Aantal broedparen in het gebied van de Groote Wielen, 1979-81. *Numbers of breeding pairs in the area of Groote Wielen, 1979-81.*

Soort Species	N	Soort Species	N
Fuut <i>Podiceps cristatus</i>	15-20	Waterral <i>Rallus aquaticus</i>	1-3
Dodaars <i>Iachybaptus ruficollis</i> (1976)	1	Porseleinhoen <i>Porzana porzana</i> (1984)	1
Roerdomp <i>Botaurus stellaris</i>	1-2	Waterhoen <i>Callinula chloropus</i>	20-30
Knobbelzwaan <i>Cygnus olor</i>	1	Meerkoet <i>Fulica atra</i>	50-80
Bergeend <i>Tadorna tadorna</i>	0-2	Scholekster <i>Haematopus ostralegus</i>	140-220
Krakeend <i>Anas strepera</i>	10-15	Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	190-250
Wilde Eend <i>A. platyrhynchos</i>	350-400	Kemphaan <i>Philomachus pugnax</i>	35-45
Zomertaling <i>A. querquedula</i>	2-4	Watersnip <i>Gallinago gallinago</i>	40-55
Slobeend <i>A. clypeata</i>	25-35	Grutto <i>Limosa limosa</i>	180-210
Tafeleend <i>Aythya ferina</i>	5-8	Tureluur <i>Tringa totanus</i>	80-120
Kuifeend <i>A. fuligula</i>	15-20	Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	80-120
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	1-3	Visdief <i>Sterna hirundo</i>	15-20
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	2-3	Holenduif <i>Columba oenas</i>	5-10
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	0-1	Houtduif <i>C. palumbus</i>	30-40
Patrijs <i>Perdix perdix</i>	2-5	Koekoek <i>Cuculus canorus</i>	2-4
Fazant <i>Phasianus colchicus</i>	10-20	Ransuil <i>Asio otus</i>	0-2

Grote Bonte Specht <u>Dendrocopos major</u>	0-2	Grasmus <u>S. communis</u>	3-6
Veldleeuwerik <u>Alauda arvensis</u>	100-150	Tuinfluiter <u>S. borin</u>	15-25
Boerenwaluw <u>Hirundo rustica</u>	30-50	Zwartkop <u>S. atricapilla</u>	1-2
Huiswaluw <u>Delichon urbica</u>	2-5	Tijftjaf <u>Phylloscopus collybita</u>	5-10
Graspieper <u>Anthus pratensis</u>	20-30	Fitis <u>P. trochilus</u>	40-50
Gele Kwikstaart <u>Motacilla flava</u>	30-40	Grauwe Vliegenvanger <u>Muscicapa striata</u>	4-8
Witte Kwikstaart <u>M. alba</u>	15-20	Bonte Vliegenvanger <u>Ficedula hypoleuca</u>	0-1
Winterkoning <u>Troglodytes troglodytes</u>	15-30	Pimpelmees <u>Parus caeruleus</u>	15-20
Heggemus <u>Prunella modularis</u>	2-4	Koolmees <u>P. major</u>	35-50
Roodborst <u>Erithacus rubecula</u>	2-3	Boomkruiper <u>Certhia familiaris</u>	2-5
Gekraagde Roodstaart <u>P. phoenicurus</u>	4-6	Vlaamse Gaai <u>Garrulus glandarius</u>	3-5
Merel <u>Turdus merula</u>	25-30	Ekster <u>Pica pica</u>	20-25
Grote Lijster <u>T. viscivorus</u>	5-10	Kauw <u>Corvus monedula</u>	4-8
Sprinkhaanrietzanger <u>Locustella naevia</u>	2-4	Zwarte Kraai <u>C. corone</u>	20-30
Snor <u>L. luscinoides</u>	2-6	Spreeuw <u>Sturnus vulgaris</u>	100-150
Rietzanger <u>Acrocephalus schoenobaenus</u>	110-140	Huisemus <u>Passer domesticus</u>	60-100
Bosrietzanger <u>A. palustris</u>	15-20	Ringmus <u>P. montanus</u>	20-30
Kleine Karekiet <u>A. scirpaceus</u>	80-110	Vink <u>Fringilla coelebs</u>	1-3
Grote Karekiet <u>A. arundinaceus</u>	0-1	Kneu <u>Carduelis cannabina</u>	10-15
Spotvogel <u>Hippolais icterina</u>	4-8	Rietgors <u>Emberiza schoeniclus</u>	30-50
Braamsluiper <u>Sylvia curruca</u>	5-10		

Bijlage 2. Aantallen doortrekkende en overwinterende watervogels (maxima 1977-85) in het gebied van de Groote Wielen, alsmede functies van de terreintypen voor deze vogels. *Peak numbers of transient and wintering water birds in the Groote Wielen area (1977-85).*

S = slaapplek *night roost*, V = voedselgebied *feeding area*, R = rustgebied *roost during daytime*, VVP = voorverzamelplaats *pregathering site*; hoofdletters geven hoofdfunctie aan *capitals indicate main function*

Soort <u>Species</u>	Maximum aantal en gemiddeld jaarmaximum		Biotoop <u>Habitat</u>			
			Grasland <u>Grassland</u>			Open water
			droog	plas- dras	onder water	
			Maximum numbers and average year-maximum		droog- vallend sliklig	
			<u>dry</u>	<u>wet</u>	<u>inun- dated</u>	<u>muddy</u>
Kolgans <u>Anser albifrons</u>	45000 27500		V		S	s
Brandgans <u>Branta leucopsis</u>	4000 1650		V		S	s
Smient <u>Anas penelope</u>	20000 16500		v	v	R, v	r
Krakeend <u>A. strepera</u>	110 75					R
Wintertaling <u>A. crecca</u>	790 480			r, v	r	V
Wilde End <u>A. platyrhynchos</u>	1000 800		V	r, v	r, v	v
Pijlstaart <u>A. acuta</u>	150 70				R, v	V
Slobeend <u>A. clypeata</u>	400 310				R, v	V
Grote Zaagbek <u>Merganser merganser</u>	95 70				r, v	R, V
Meerkoet <u>Fulica atra</u>	1400 1150		V	v	R, v	v
Scholekster <u>Haematopus ostralegus</u>	1240 850		v			S, V
Kievit <u>Vanellus vanellus</u>	12500 7500		S, V	S*		r, v
Bonte Strandloper <u>Calidris alpina</u>	800 260					S, V
Kemphaan <u>Philomachus pugnax</u>	1730 1150		V	S		S
Watersnip <u>Gallinago gallinago</u>	1520 1200			R, V		r, v
Grutto <u>Limosa limosa</u>	4020 1350		v			S, V
Wulp <u>Numenius arquata</u>	500 -			S		S
Kokmeeuw <u>Larus ridibundus</u>	10000 -		vvp, v	S, v	S	s, v
Stormmeeuw <u>L. canus</u>	3000 -		vvp, v	S, v	S	s, v
Zilvermeeuw <u>L. argentatus</u>	500 -			S, v	S	s, v

* Alleen nov-dec vlak voor wegtrek bij vorst only November-December just before the onset of cold weather rushes